
AB KOMİSYONUNUN TÜRKİYE HAKKINDAKİ 6 EKİM 2004 TARİHLİ İLERLEME RAPORU ve TAVSİYESİ: 17 ARALIK'A GİDEN SÜREÇTE BİR DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Ercüment TEZCAN*

GİRİŞ

Beklendiği gibi Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye'yle ilgili İlerleme Raporunu ve 17 Aralık 2004 tarihli Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi için hazırlamış olduğu Tavsiyesini 6 Ekim 2004 tarihinde açıklamıştır. Bilindiği gibi Aralık 2002 tarihli Kopenhag Zirvesinde, Komisyonun hazırlayacağı raporu ve tavsiyesi baz alınarak, Aralık 2004'te Türkiye'yle tam üyelik müzakerelerine başlama kararının verileceği ve müzakerelere gecikmeksizin başlanacağı karara bağlanmıştı.

Bu çalışmada önce 6 Ekim 2004'te Komisyon tarafından açıklanan belgeler üzerinde durulacak, ardından Komisyonun tavsiyesinde öne çıkan hususlara değinilecek, son olarak da 17 Aralık 2004'e giden süreç ele alınacaktır.

1- 6 EKİM 2004'TE KOMİSYON TARAFINDAN AÇIKLANAN BELGELER

A- Komisyonun Tavsiyesi: 6 Ekim öncesi olduğu gibi 6 Ekim 2004'te de bütün gözler aslında Komisyonun Tavsiye belgesine çevrilmiştir. Toplam 7 alt başlıktan ve 10 sayfadan oluşan bu belge "Tam üyelik yolunda Türkiye tarafından gerçekleştirilen ilerlemelerle ilgili olarak Avrupa Birliği Komisyonunun Tavsiyesi" başlığını taşımaktadır. Ayrıca bu belgenin ekinde aşağıda ele alınacak olan 2004 yılı İlerleme Raporunun 8 sayfalık Genel So-

* Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi Öğretim Üyesi ve USAK Uluslararası Hukuk Danışmanı.

nuç bölümü de yer almaktadır¹.

Bakanlar Konseyine ve Avrupa Parlamentosuna yönelik olarak hazırlanan bu belge hukuksal anlamda sadece bir tavsiyedir. Bu anlamda hukuksal anlamda hiçbir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bununla birlikte Aralık 2002 tarihli Kopenhag Zirvesi sonucu yayınlanan Bildiride Komisyon tarafından hazırlanacak rapor ve tavsiye baz alınarak Türkiye'yle gecikmeksizin müzakerelere başlanacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla Komisyon tarafından hazırlanacak tavsiyenin hukuksal durumu bu bağlamda basit bir tavsiye olmaktan çıkıp, doğuracağı hukuksal etkiler açısından oldukça önemli bir boyut kazanmıştır.

Ayrıca 2002'den bu yana geçen süre zarfında bilindiği gibi üye devletlerden pek çoğunun Komisyonun hazırlayacağı rapora göre kararlarını vereceklerini bildirmiş olmaları Komisyon tarafından açıklanan bu Tavsiyenin önemini bir miktar daha artırmıştır. Neredeyse herkes nefesini tutmuş ve bu Tavsiyeyi beklemeye başlamıştır.

Bu Tavsiyenin daha ziyade olumlu yönde olacağı aslında aylar öncesinden belliydi. Başbakan Tayyip Erdoğan'ın 20 Temmuz 2004'te Paris'e yaptığı ziyaretin ardından ilk kez Fransız *Le Figaro* gazetesi Komisyon içinde genel havanın olumlu olduğunu, sadece 6 komiserin bu konuda olumsuz görüşe sahip olduğunu yazmaktaydı. Aşağıda daha detaylı olarak ele alınacağı için Tavsiyenin bu bölümde ayrıntısına girilmeyecektir.

B- Etki Raporu: Komisyonun 6 Ekimde kamuoyuna açıkladığı 2 belge daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki Komisyonun, basına "Etki Raporu" olarak yansıyan "Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliği perspektifinde ortaya çıkan sorunlar" başlıklı çalışma belgesidir². COM (2004) 656 Final numaralı bu belge 7 alt bölümden ve 58 sayfadan oluşmaktadır. Belgenin girişinde konunun özeti de verilmektedir. Belgenin ekinde Türkiye'yle ilgili sayısal veriler yer almaktadır. Belge kısaca 7 başlıkta (jeopolitik boyut, ekonomik boyut, iç pazar ve buna bağlı politikalar, tarım, hayvancılık ve balıkçılık, bölgesel ve yapısal politikalar, adalet ve içişleri alanında işbirliği, bütçesel ve kurumsal konularda) Türkiye'nin tam üyeliğinin hem Türkiye açısından hem de Avrupa Birliği açısından muhtemel etkilerini ele almaktadır.

C- İlerleme Raporu: Komisyonun 6 Ekimde kamuoyuna açıkladığı üçüncü belge 2004 yılı İlerleme Raporudur³. Bu belge önceki iki belgeye nazaran hacim olarak daha büyük olup ekleriyle birlikte toplam 189 sayfadan oluşmaktadır. 2003 yılı İlerleme Raporu gözönünde bulundurulduğunda hacim olarak 23 sayfalık bir artış söz konusudur. Bu artış bu yılki İlerleme Raporunda

¹ Komisyonun açıklamış olduğu Tavsiyenin İngilizce, Fransızca ve Almanca metnine aşağıdaki web adresinden ulaşmak mümkündür: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/tr_recommendation_en.

² Etki Raporunun İngilizce, Fransızca ve Almanca metnine aşağıdaki web adresinden ulaşmak mümkündür: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/issues_paper_en.pdf

³ İlerleme Raporunun İngilizce, Fransızca ve Almanca metnine aşağıdaki web adresinden ulaşmak mümkündür: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/tr_tr_2004_en.pdf

5 yıllık (1999-2004 arası) bir süreçte kaydedilen gelişmelerin ele alınmasından kaynaklanmaktadır.

İçerik olarak 2004 İlerleme Raporu önceki İlerleme Raporlarına nazaran bir değişiklik içermemektedir. Önceki İlerleme Raporlarında olduğu gibi 2004 İlerleme Raporu da 3 ana bölümden oluşmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Kopenhag kriterleri olarak adlandırılan siyasi, ekonomik ve müktesebatı üstlenme kapasitesi kriterleri 2004 yılı İlerleme Raporunda da ana başlıkları oluşturmaktadır. Bununla birlikte Raporda bu bölümler arası bir denge işin doğası gereği bulunmamaktadır. Daha açık bir ifadeyle Raporun ilk 50 sayfalık bölümü (s. 12-58 arası) Siyasi Kriterler alanında sağlanan gelişmelere ayrılmıştır. Sonraki 14 sayfa (s. 58-72 arası) ekonomik kriterlerle ilgili gelişmelere ayrılmıştır. Son 90 sayfa (s. 72-163 arası) ise Müktesebatı Üstlenme Kapasitesi kriterine ayrılmıştır.

Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirdiği saptaması, yukarıda ele alınan Tavsiye'nin yanısıra bu raporda da yer almaktadır. Ayrıca İlerleme Raporu sadece bir durum tespiti yapmamakta bunun yanısıra Raporda yer alan konularda Türkiye'nin yerine getirmesi gereken yükümlülükleri de yeri geldikçe açık biçimde ifade etmektedir.

II- KOMİSYONUN TAVSİYESİNDE ÖNE ÇIKAN HUSUSLAR

Bu bölümde öncelikle Komisyonun 6 Ekimde açıkladığı Tavsiyesinde öne çıkan ve Türkiye açısından olumlu sayılabilecek noktalar ele alınacak ardından Tavsiyedeki rahatsız edici noktaların neler olduğu belirtilecek, Tavsiyedeki belirsizliklerin neler olduğu vurgulanacak, son olarak da Tavsiyenin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

A- Tavsiyede yer alan olumlu gelişmeler. Öncelikle hem Tavsiye belgesinde hem de İlerleme Raporunda Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirmiş olduğunun tespit edilmesi ve Tavsiye belgesinin 3. sayfasında üyelik müzakerelerinin başlatılmasının açıkça tavsiye edilmiş olması oldukça önemli bir noktadır. Bu tavsiyeyle Türkiye, 2001'den bu yana oldukça enerjik biçimde giriştiği reform sürecinin mükafatını almış ve oldukça rahatlamıştır.

Bu noktada Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın da belirttiği gibi kritik eşik aşılmıştır. Bu açıdan, Türkiye'nin Avrupa Birliği macerasının geri dönüşü olmayan bir sürece girdiğini söylemek yanlış olmaz. Bu vesileyle ayrıca 1999 Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye verilen adaylık statüsünün sanal bir statü olmadığı da ayrıca ispatlanmış olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Ankara antlaşmasıyla başlayan Katma Protokol ve Gümrük Birliği kararıyla devam eden ve Helsinki ve Kopenhag Zirveleriyle somutlaşan sürecin, bir "makyaj"dan ibaret olmadığı ayan beyan ortaya çıkmıştır.

Tavsiyede ayrıca Türkiye'yle üyelik müzakerelerinin bir çerçevesi çizilmiş ve bu noktada üç sütundan oluşan bir stratejinin izleneceği kaydedilmiştir (bkz, Tavsiyenin 9. sayfası). Bu üç sütunlu stratejinin ilk sütununu işbirliği

oluşturmaktadır. Bu noktada Türkiye’de gerçekleştirilen reformların geri döndürülemez-liğinin sağlanması için Birlik tarafından ciddi bir takibatin sürdürülmesinin gerekliliği ifade edilmektedir.

Üyelik müzakereleri esnasında izlenecek stratejinin ikinci sütunu üyelik müzakerelerinin yürütülme biçimiyle ilgilidir. Tavsiyede açık biçimde üyelik müzakerelerinin Hükümetlerarası Konferans şeklinde yürütüleceği ve kararların oybirliğiyle alınacağı açık biçimde ifade edilmektedir. Bu nokta aşağıda ele alınacağı için burada ayrıntıya girilmeyecektir.

Nihayet üçüncü sütun, Türk ve Avrupa halkları arasında güçlendirilmiş kültürel ve siyasi bir diyalog kurulmasını öngörmektedir. Bu noktada iki husus dikkati çekmektedir. Bir yandan eski Başbakanlardan Mesut Yılmaz’ın da belirttiği gibi üyelik müzakereleri esnasında sivil toplum kuruluşlarına oldukça önemli bir rol düşmektedir. Diğer yandan Türkiye’nin adaylığı konusunda çekingen ve karşıt bir tavır takınan Avrupa kamuoyunun bilgilendirilmesi ve ikna edilmesi de bu çerçevede yer almaktadır.

B- Tavsiyede yer alan rahatsız edici noktalar: Ancak Tavsiye biraz daha dikkatli okunduğunda, oldukça rahatsız edici bir takım noktaların bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu noktaları şöyle sıralamak mümkündür:

Öncelikle Tavsiyenin 3. sayfasında yer alan Türkiye’nin üyelik sürecinin diğer aday ülkelerin üyelik sürecinden farklı olacağı yönündeki değerlendirmenin altını çizmek gerekir. Bu nokta daha başlangıçta oluşan olumlu havayı bir anda dağıtmaktadır. Bununla birlikte bu hükmün aslında çok anlam ifade etmediği, zira Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde Devlet ve Hükümet Başkanlarının, Türkiye’nin diğer adaylarla aynı muameleye tabi tutulacağı yönünde karar verdikleri belirtilmektedir. Bu açıdan Komisyonun bu değerlendirmesi bir anlam ifade etmeyebilir.

Bununla birlikte gene de bu ifade yenilir yutulur cinsten değildir. Eğer 17 Aralık tarihli Zirvede Devlet ve Hükümet Başkanları bu noktayı aynen kabul edecek olurlarsa, Helsinki’de alınan karardan bir sapma olacağını, bunun da Türkiye sözkonusu olunca “ahde vefa” kuralının Avrupa Birliği tarafından gayet rahat bir biçimde çiğnenebileceğini göstermesi açısından bir test işlevi göreceğini söylemek yanlış olmaz. Bunun da tabiatıyla Avrupa Birliğinin Türkiye’ye karşı inandırıcılığını yitirmesine yol açacağı gayet açıktır.

Rahatsızlık oluşturan ikinci nokta serbest dolaşım ile ilgilidir. Daha açık bir ifadeyle Birliğin istihdam pazarında oluşabilecek ciddi bir karışıklığı engellemek için serbest dolaşım konusunda kalıcı bir koruma önleminin alınabileceği gayet net biçimde ifade edilmektedir. Bu da Türkiye’den Avrupa Birliği ülkelerine olacak bir iş gücü akınına ilelebet Avrupa Birliğinin kapılarını kapatma anlamına gelmektedir.

Bu husus Tavsiyenin bir sonraki sayfasında (4. sayfasında) yer almaktadır. Bu nokta aslında rahatsız edici olmaktan da öte adeta uykuları kaçırarak cinsten bir durumdur. Dahası bu husus, Tavsiyede tam 3 kez (4., 7. ve 9. sayfalarda) tekrarlanmıştır. Ayrıca kullanılan ifadeler dil açısından (me-

tinde “kalıcı önlemler öngörülebilir” (s. 4 ve 7); “kalıcı önlemler öngörülebilecektir” (s. 9)) herhangi bir yoruma izin vermeyecek kadar açıktır. Daha açık bir ifadeyle böyle bir yolla bazı yorumcular tarafından dile getirilen Türkiye’ye ikinci sınıf üyelik konusunun zemini hazırlanmış olmaktadır. Bu noktada Türkiye’nin böyle bir durumu kesinlikle kabul etmeyeceğini açık biçimde Avrupalı muhataplarına anlatması gerekir.

Gene 17 Aralık tarihli zirvede, Devlet ve Hükümet Başkanları bu konudaki yaklaşımı değişiklik yapmaksızın benimseyecek olurlarsa, bu durum Avrupa Birliği’nin üzerine oturduğu en temel ilke olan serbest dolaşımdan Türkiye söz konusu olunca nasıl kolayca taviz verilebileceğini ve çifte standart uygulanabileceğini göstermesi açısından oldukça ilginç olacaktır.

Ancak bu konuda çok da fazla iç karatıcı bir yaklaşım benimsememek gerekir. Zira Tavsiyede kalıcı kısıtlamanın öngörülebileceği ifadesinin hemen ardından Türk nüfusun dinamikliğinin Avrupa’nın yaşlanma problemine bir çözüm oluşturabileceği ifade edilmektedir. Bu noktada muhtemelen bir ara formül bulunarak her iki taraf da memnun edilmeye çalışılacaktır.

Bu noktada Türkiye’nin serbest dolaşıma getirilecek daimi kısıtlama konusunda fazla ısrarcı olmaması gerektiği, ileride Adalet Divanı önünde açılacak bir dava vesilesiyle bu kısıtlamanın kalkacağı ileri sürülmektedir. Bu yaklaşım gerçekçi değildir, zira katılım antlaşmaları Topluluk hukukunun birincil kaynakları arasında yer almakta ve Adalet Divanı’nın bu antlaşmaları Topluluğun kurucu antlaşmaları açısından değerlendirme ya da iptal etme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Topluluğun kurucu antlaşmaları çerçevesinde olduğu gibi, Adalet Divanı katılım antlaşmalarını sadece yorumlama yetkisine sahiptir. Dolayısıyla katılım antlaşmasında serbest dolaşıma getirilecek sürekli bir kısıtlamanın Adalet Divanı önünden dönme ya da onun tarafından iptal edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Tek şans, Adalet Divanı’nın ulusal yargı organları önünde açılacak bir dava vesilesiyle, önüne gelecek bir dosya çerçevesinde yorum yoluyla bu kısıtlamayı dar yorumlaması olabilir. Ancak bu noktada eğer oldukça net bir düzenleme yapılacak olursa Adalet Divanı’nın eli kolu bağlanacaktır.

Tavsiyede yer alan bir diğer rahatsız edici nokta, üyelik müzakerelerinin yapılma şekilleriyle ilgilidir. Bir yandan Tavsiyede üyelik müzakerelerinin Hükümetlerarası Konferans şeklinde organize edilecek olmasıyla ilgili oldukça detaylı açıklamalar yer almaktadır. Aslında doğruyu söylemek gerekirse diğer aday ülkelerle yapılan müzakereler de Hükümetlerarası Konferans şeklinde yapılmıştır. Ancak bu noktanın böylesine detaylı bir biçimde Tavsiyede yer alması ister istemez akıllarda bir takım şüphelerin oluşmasına yol açmaktadır.

Diğer yandan işin doğası gereği, Hükümetlerarası Konferans mantığına girildiği andan itibaren, ulusal menfaatler devreye girecek ve üye devletler Türkiye’den olmadık tavizler koparmaya çalışacaklardır. Zira müzakereye konu olan 29 başlıkta müzakerelerin sona erdirilebilmesi için oybirliğiyle ka-

rar alınması gerekmektedir (bkz, Tavsiyenin 7. sayfası). Dolayısıyla tüm üye devletlerin teker teker “evet” demesi ya da en azından hiçbirinin “hayır” dememesi gerekmektedir.

Bu noktada 10 Ekim 2004 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 17 Aralıktaki zirvede alınacak kararı veto edebilecekleri tehdidini savurmuştur. Diğer yandan 11 Ekim 2004 günü de Ermenistan her ne kadar Avrupa Birliği’ne üye olmasa da bir takım talepler sıralamıştır. Dolayısıyla müzakereler esnasında Türkiye’nin bu türden taleplerle karşılaşabileceğini hesaplaması ve bu aşırı talepleri savuşturmaya yönelik bir strateji izlemesi kendi yararına olacaktır.

Üyelik müzakerelerinin yapılma biçimiyle ilgili bir diğer rahatsız edici durum, yukarıda belirtilen 29 başlıkta müzakerelerin oldukça sıkı koşullara bağlanması biçiminde somutlaşmaktadır. Bu da aslında diğer aday ülkelere yapılmayan hususlar arasında yer almaktadır. Daha açık bir ifadeyle, 2004 genişlemesinin müzakereleri esnasında, aday ülkelerden alınan sözlü vaatler gerektiğinde ilgili başlıktaki müzakerelerin sona erdirilmesi için yeterli sayılmış, ancak daha sonra yapılan denetimlerde bu sözlü vaatlerin hiçbirinin yerine getirilmediği görülmüştür. Bu noktada Komisyon tarafından Kasım 2003’te yapılan denetimler oldukça çarpıcı sonuçlar ortaya koymuştur.

İşte tüm bunlardan ders alan Komisyon, Türkiye’yle müzakerelerde işi sıkı tutmak istemektedir. Hatta Tavsiyenin 7. sayfasında sadece konuyla ilgili yasal düzenlemelerin yapılmış olmasının yeterli olmayacağı, gerektiğinde tatmin edici bir uygulamanın da istenebileceği açık biçimde ifade edilmektedir.

Bazı yorumcular Türkiye’nin insan hakları, hukuk devleti gibi konularda ciddi ve sürekli ihlaller olması durumunda üyelik görüşmelerinin askıya alınabileceği hususunu (bkz, Tavsiyenin 9. sayfası) rahatsızlık verici bir durum olarak nitelermektedirler. Bu hususun diğer aday ülkeler için bu kadar açık biçimde ifade edilmemiş olduğu doğrudur. Bu noktada bir çifte standarttan söz edilebilir. Bununla birlikte, bu noktayı fazla abartmamak gerekir. Zira Amsterdam antlaşmasından bu yana Avrupa Birliği üyeleri için de aynı hususların ciddi ve sürekli ihlali durumunda üyeliğin askıya alınması sözkonusudur. Hatta Nice antlaşmasıyla bu prosedüre bir “erken uyarı” (alerte précoce) sisteminin eklendiğini de hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla bu hususu pek de gocu-nulacak ve sorun yaratacak bir husus olarak görmemek gerekir.

Bu çerçevedeki son rahatsızlık verici nokta üyelik müzakerelerinin resmi olarak başlamasının hemen ardından Komisyon tarafından bir tarama sürecinin (screening) başlatılacak olmasıdır. Bu da ister istemez efektif olarak müzakerelere geçilmesini geciktirecek bir durumdur. Türkiye bu noktada bu tarama sürecinin eş zamanlı (yani müzakerelerle birlikte) olarak yapılmasını aksi takdirde gereksiz biçimde vakit kaybedileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca gümrük birliği ve ilgili başlıklarda üyelik müzakereleri başlamadan önce Türkiye tarafından daha önce yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğine bakılacak ve müzakerelerin başlaması için bu

başlıklarda yer alan yükümlülüklerin tamamen yerine getirilmesi istenecektir (bkz, Tavsiyenin 7. sayfası).

C- Tavsiyedeki belirsizlikler: Tavsiyede yukarıda ele alınan rahat-sızlık veren hususların yanısıra bir de bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Bu belirsizlikleri kısaca şöyle ele almak yerinde olacaktır:

Öncelikle üyelik müzakerelerine başlama tarihi açık biçimde Tavsiyede yer almamaktadır. Net tarih verilmemesi, Komisyon içindeki bir uyuşmazlıktan mı kaynaklandı yoksa Komisyon 17 Aralık'ta Devlet ve Hükümet Başkanlarını etkilememek, onların böyle önemli bir konuda daha özgür bir biçimde karar alabilmelerine olanak sağlamak için mi yapıldı? Bu konuda çeşitli spekülasyonlar yapılmaktadır. Biz burada bunun tartışmasına girmeyeceğiz. Sadece müzakereler muhtemelen ne zaman başlayabilir konusunda bir takım kestirimlerde bulunmaya çalışacağız.

Öncelikle Devlet ve Hükümet Başkanlarının 17 Aralıkta bu konuda karar yetkilerinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Daha açık bir ifadeyle 17 Aralıkta Devlet ve Hükümet Başkanları Komisyondan müzakerelerin hemen başlatılmasını isteyebilir. Zaten yapılan bir takım yorumlar da 2005 Temmuz veya Ekim gibi görüşmelerin başlayacağı yönündedir. Bununla birlikte görüşmelerin 2006'ya sarkma ihtimali de bulunmaktadır. Tavsiyenin 9. sayfasında yer alan ifadeler bu tür bir yorumu mümkün kılmaktadır.

Müzakerelerin başlaması kadar bitişi de Tavsiyede muğlak bırakılmıştır. Zira herşeyden önce Tavsiyede en az iki defa müzakerelerin uzun yıllar alacağı Birliğin 2014 sonrası müzakerelerin tamamlanması için mali bir takım önlemler alması gerektiği belirtilmektedir (bkz, Tavsiyenin 9. sayfası). Bu noktadan müzakerelerin 2015 sonrasını bulabileceğini tahmin etmek hiç de zor değildir.

Müzakerelerin bitiş tarihi kadar nihai sonucun ne olacağı da Tavsiyede bilinçli olarak müphem bırakılmıştır. Tavsiyenin 10. sayfasında yer alan ve oldukça düş kırıklığı yaratan ifadeye göre müzakerelerin ucu açık olup sonuçları önceden garanti edilemez. Bu nokta da Tavsiyede en zor kabul edilebilecek hususlardan biridir. Zira bundan önceki hiçbir aday ülkeye açıkça bu söylenmemiştir. Bu noktada da gene bir çifte standarttan söz edilebilir.

Hukuken müzakerelerin ucunun açık olması aslında pek yadırganacak bir durum değildir. Daha açık bir ifadeyle üye devletlerden birinin katılım antlaşmasını onaylamaması durumunda hukuken katılım antlaşması yürürlüğe giremeyecek ve tam üyelik gerçekleşmeyecektir. Ancak henüz daha müzakereler başlamadan bunun açık açık söylenmesi akıllarda bir takım soruların oluşmasına sebep olmaktadır. Dahası 2006 ve 2007'de üye devletlerden birçoğunda seçim yapılacak olması ve sağ eğilimli hükümetlerin iş başına gelecek olması işi daha da karmaşıktırmaktadır. Bu durumda Türkiye'ye müzakerelerin ortasında "size zaten daha başlangıçta müzakerelerin tam üyelikle sonuçlanmayabileceğini söylemiştik ve siz bunu bilerek masaya oturdunuz" şeklinde diplomatik bir kurnazlık yapılarak imtiyazlı ortaklık

(association privilegié) teklif edilmesi durumunda kelimenin tam anlamıyla bir hüsrana yaşanacaktır.

Bu çerçevede son nokta Birliğin Türkiye'yi kabul etmeye hazır olup olmamasıyla ilgili belirsizliktir. Tavsiyenin 7. sayfasında yer alan ifadelerle göre müzakerelerin ilerlemesi sadece Türkiye'nin çabalarına bağlı olmayacak, Birliğin de Türkiye'yi üye olarak kabul etmek için bir takım hazırlıklar yapması gerektiği ifade edilmektedir. Bu durumda pekala Birliğin eline koz verilip verilmediği ve Birliğin "çok yoruldu", "şu an canım istemiyor", "şu sıralar maddi olarak çok sıkıntılı bir durumdayım" türünden bahaneler uydurup uyduramayacağı sorusu akla gelmektedir.

D- Tavsiye üzerine genel değerlendirme: Yukarıda da belirtildiği gibi ne denirse denilsin Türkiye Avrupa Birliği macerasında önemli bir aşamayı daha geçirmiştir. Gerek Türk tarafında, gerekse uluslararası camiada Komisyonun Tavsiyesi hakkındaki genel değerlendirme bu şekilde yapılmaktadır. Bununla birlikte Komisyon Tavsiyesinin kötümser ve iyimser olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilebileceğini de belirtmek gerekir.

Kötümser yoruma göre durum aslında çok nettir. Türkiye'nin gözünün içine baka baka Avrupa Birliği Komisyonu, diğer aday ülkelere nazaran Türkiye'ye çifte standart uygulanabileceğini bu Tavsiyeyle açık açık ifade etmiştir. Hatta bu noktada Türkiye'ye "diplomatik nezaketsizlik" ya da "terbiyesizlik" yapıldığı söylenebilir. Tavsiyede yer alan serbest dolaşımın nihai olarak sınırlandırılması, tarım kesiminin yeniden yapılandırılması sürecindeki maliyetin Birlik tarafından karşılanmamak istenmesi, bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde gene Birliğin cimri davranacağını açık açık söylemesi kabul edilebilir şeyler değildir. Bunlar Türk kamuoyuna çok iyi anlatılmalıdır. Muhtemelen bu noktalar kamuoyuna net biçimde söylenirse % 75 olan Avrupa Birliğine giriş konusundaki halk desteği birden % 50'nin altına düşecektir.

Tavsiyeyle aslında Türkiye bir kafese konulmak istenmektedir. Bir başka anlatımla Tavsiyeyle Komisyon kapıyı aralamıştır. Ancak içeride bir çok tahliye noktası bulunmaktadır. Bu tahliye noktalarının en önemlileri müzakerelerin Hükümetlerarası Konferans şeklinde yapılacak olması ve oybirliği kuralının geçerli olmasıdır. Dahası sonuç da garanti değildir. Tabir caizse Türkiye karanlık bir dehlize itilmek istenmektedir. Bu karanlık dehlizde en küçük bir ışık ya da yardımcı olacak rehber Türkiye'ye esirgenmektedir.

Maalesef, Tavsiyedeki bir çok husus neredeyse hiçbir değişiklik olmadan 17 Aralık'ta toplanacak Zirvede aynen kabul edilecektir. Bu nedenle Türkiye 17 Aralık'a kadar olan süreçte ve sonrasında oldukça yoğun diplomatik girişimlerde bulunmalı (özellikle Tavsiyenin Helsinki Zirvesinde alınan kararla tutarsızlığı çok iyi anlatılmalıdır) ve gerektiğinde masaya yumruğunu vurma cesaretini göstermelidir. Bu nedenle Türkiye'nin oturup çok iyi düşünmesi ve kararını vermesi gerekir. Aksi takdirde hiçbir garantisi olmayan bu süreçte Türkiye, bir çok acı reçeteyi uygulayacak ve dönüşü olmayan çok zahmetli bir yola girecektir.

İyimser yoruma göre herşeyden önce sonuca bakmak gerekir. Sonuç itibariyle Tavsiye olumlu çıkmıştır. Bunu tekrar tekrar tartışmaya açmak Türkiye'ye hiçbir şey kazandırmayacağı gibi müzakerelerin başlaması arefesinde durum daha da nazik hale gelebilir. Bu nedenle herşeyden önce bu noktayı kazanılmış (müktesep) bir durum olarak algılamak gerekir.

Tavsiyede tabii ki bir takım rahatsızlık verici noktalar bulunmaktadır. Bunlar diplomatik yollardan giderilmeye çalışılacaktır. Tavsiyede Türkiye'yi rahatsız eden bir çok nokta aslında bir nevi Avrupa kamuoyunu rahatlatmaya yöneliktir. Bu nedenle bunların çok da ciddiye alınmaması gerekir. Ayrıca Tavsiye Türkiye'nin çabalarıyla bir miktar olumlu hale getirilmiştir. Tabii karşı taraftan da bir miktar baskıların bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle Tavsiyeyi aslında bir uzlaşma metni olarak değerlendirmek daha gerçekçi bir yaklaşımdır.

Tavsiyenin kendi içinde tutarlı bir metin olduğunu söylemek oldukça zordur. Tavsiyedeki bu tutarsızlıkları kimse inkar etmemektedir. Tavsiyede iç tutarsızlık olarak nitelendirilebilecek bu hususları, konsensüsü sağlamak için yapılan son dakika değişikliklerinin bir sonucu olarak görmek gerekir.

Müzakere sürecinin çok zor ve yoğun geçeceğini kimse inkar etmemektedir. Belki de Türkiye'nin bu zorlukların üstesinden gelmesi tam üyeliği getirecektir. Önemli olan soğukkanlılıkla ve sağduyuyla bu konuya yaklaşmak, cesaret ve metanetini kaybetmeden bu yolda ilerlemektir. Sonuç olarak Avrupa Birliği'nin Türkiye'den istediği şeyler Türkiye'nin altından kalkamayacağı şeyler değildir. Türkiye'de bu potansiyel fazlasıyla bulunmaktadır, yeter ki bu potansiyel harekete geçirilebilsin.

III- 17 ARALIK ZİRVESİNE KADAR OLAN DÖNEMDE VE ZİRVE SONRASINDA TÜRKİYE'Yİ BEKLEYEN SENARYOLAR

Son olarak 17 Aralık öncesi ve sonrası Türkiye'yi nelerin beklediği hususunu kısaca ele almak yerinde olacaktır.

A- 17 Aralık öncesi: 17 Aralığa kadar olan dönemde, öncelikle Türkiye Tavsiyede yer alan rahatsız edici hususların ve belirsizliklerin giderilmesi için yoğun diplomatik çaba sarfetmektedir. Komisyonun tavsiyesinde rahatsızlık oluşturan konulara ilişkin olarak hazırlanan ve "Türkiye'nin, Avrupa Birliği Komisyonunun Türkiye'ye ilişkin tavsiyesindeki bazı hususlara ilişkin değerlendirme ve beklentileri" başlığını taşıyan 4 sayfalık belge⁴, bu konudaki Türkiye'nin benimsediği yaklaşım konusunda birtakım ipuçları vermektedir. Genel olarak bu belgede Türkiye'ye Aralık 1999 Helsinki Zirvesinde diğer aday ülkelere eşit bir adaylık statüsünün verilmesine karşın, müzakere sürecinde yeni bir takım kriterlerin dayatılmak istendiği ve bunların bir yandan ayrımcılık oluşturduğuna dikkat çekilmekte, diğer yandan bu yeni unsurların Avrupa Birliğinin geçmişte Türkiye'yle ilgili olarak takındığı

⁴ Bu belge hakkında geniş bilgi için bkz, Ayhan Şimşek ve Değer Akal, "Ankara'dan AB Komisyonunun müzakere kriterlerine 5 itiraz", (www.abhaber.com) (erişim tarihi 08.11.2004).

tutumun ruhuna aykırı olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra bu belgede Tavsiyede yer alan müzakerelerin ucunun açık olması ve üyeliğin sadece aday ülkeye değil Avrupa Birliği'nin yeni üyeleri entegre edebilme kapasitesine bağlı olması da itiraz konusu yapılmakta ve bunun Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkan çevrelerin ellerine koz verebileceği endişesine yer verilmektedir. Tüm bu hususların, 17 Aralıkta Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından alınacak kararda yer almaması istenmiştir.

Bu şekilde özetlenebilecek genel nitelikli itirazların yanı sıra sözkonusu belgede, Avrupa Birliğinin üyelik müzakereleri için öngördüğü teknik koşullar üzerinde de bir takım temel itirazlar yer almaktadır. Türkiye ile müzakere başlıklarının açılması ve kapatılması için öngörülen şartların bir tür ayrımcılık oluşturduğu ve bu şartların müzakerelerin sınırsız bir biçimde ertelenebileceği fikrinden hareket eden bu itirazları 5 noktada toplamak mümkündür:

1- Öncelikle müzakere başlıklarının açılması çerçevesinde önerilen sisteme Türkiye itiraz etmektedir. Daha açık bir ifadeyle Komisyon, Türkiye ile müzakere başlıklarının açılabilmesi için belirlenecek kriterlerin önceden yerine getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Oysa daha önceki aday ülkeler için yalnızca müzakere başlıklarının kapatılması çerçevesinde bir takım kriterler benimsenmişti.

2- Türkiye'nin ikinci itirazı tarama sürecine ilişkindir. Bu bağlamda Komisyon müzakerelerin resmen açılabilmesi için öncelikle AB ve Türkiye mevzuatlarının incelenmesi için kapsamlı bir tarama sürecinin (screening) yapılmasını önermektedir. Türkiye bu noktada geçen 4 yılda (2000-2004) zaten mevzuatın ayrıntılı incelemesinin (detailed scrutiny) gerçekleştiğini, tarama süreci bağlamında da yapılan şeyin aynı olacağını, Türkiye'nin AB mevzuatını gümrük birliği vesilesiyle zaten yakından tanıdığını ileri sürmektedir. Bu çerçevedeki bir başka itiraz konusu Türkiye için öngörülen tarama sürecinin tavsiyede yeterince açık olmamasıyla ilgilidir. Bir başka deyişle Komisyon Türkiye'yi yeterince hazır bulduğunda müzakere başlıklarının açılabilmesini belirtmektedir. Bu da müzakerelerin sınırsız bir şekilde ertelenebileceği gibi keyfi bir durumu beraberinde getirmektedir.

3- Türkiye'nin üçüncü itirazı piyasa ekonomisi koşuluyla ilgilidir. Komisyon Tavsiyesinde ekonomiye ilişkin başlıkların müzakereye açılabilmesi için piyasa ekonomisi şartlarını yerine getirmiş olmayı bir önşart olarak ileri sürmektedir. Oysa başlangıçtan beri bilinmektedir ki müzakerelerin başlaması için Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmek yeterli olacaktır. Türkiye'ye de defalarca bu kurala uyulacağının taahhüdü verilmiş ve "hele siz Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirin, hiç sorun değil, tam üyelik müzakereleri başlayacaktır" denilmiştir. Bu nokta, Avrupa Birliğiyle yakından uzaktan ilgisi olmayan bir çok vatandaşımızın hafızasında bile yer etmiştir. Hatta 14 Ocak 2003'te bir hükümet yetkilisinin, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerinin % 48'ini yerine getirdiğini beyan etmesi⁵ konunun ne denli

⁵ Sözkonusu beyanat Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır'a aittir. Bkz,

titizlikle takip edildiğinin bir göstergesidir. İşte Komisyonun yukarıda belirtilen işleyen piyasa ekonomisiyle ilgili talebi, Kopenhag ekonomik kriterlerini bazı konularda müzakerelerin başlayabilmesi için resmen olmasa bile fiilen bir önşart haline getirmektedir. Oysa bu nokta önceki hiçbir aday ülke için öngörülmemiş olup, dahası bu ülkelerin, işleyen piyasa ekonomisine sahip olmaları ancak müzakereleri tamamlama aşamasında gerçekleşmiştir.

4- Türkiye'nin dördüncü itirazı gümrük birliğine ilişkin yükümlülüklerle ilgilidir. Komisyon Tavsiyesinde, müzakerelerin başlaması için Türkiye'nin Ankara Anlaşması ve gümrük birliği kararından doğan yükümlülüklerini karşılaması gerektiği ifade edilmektedir. Türkiye buna karşı bu yükümlülüklerin farkında olduğunu, ancak bunların olağan mekanizmalar çerçevesinde çözümlenmesi, bunun tersine AB mevzuatına ilişkin çalışmaların müzakerelere bırakılması gerektiğini belirtmektedir.

5- Türkiye açısından itiraz vesilesi olan son nokta, mali etkileri olabilecek bazı müzakere başlıklarının ancak 2012-2013 yıllarında açılacak olmasıdır. Dolayısıyla bu nokta bir nevi zamana bağlı bir tür önkoşuldur. Aynı bağlamda Komisyonun tarım, yapısal fonlar ve kişilerin serbest dolaşımı gibi alanlarda uzun geçiş dönemleri ve hatta kalıcı önlemlerin getirilebileceği yönündeki yaklaşımına karşılık Türkiye, üye devletlerin çeşitli konulardaki hassasiyetlerine ilişkin geçiş dönemleri yaklaşımına hazır olduğunu, ancak bunun geçiş dönemi şeklinde olması ve müzakere masasında bu tür konuların konuşulması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Türkiye, müzakere masasında ele alınması gereken bu tür konuların şimdiden konuşulmasının vakitsiz ve anlamsız olduğu görüşündedir.

17 Aralık kadar üzerinde çaba sarfedilecek son nokta müzakere tarihi almaktır. Zira yukarıda da belirtildiği gibi Komisyon, Tavsiyesinde müzakerelerin başlatılması hususunda olumlu görüş belirtmiş ancak müzakerelerin hangi tarihte başlatılacağına ilişkin net bir tavsiyede bulunmamıştır. Daha açık bir ifadeyle, Komisyon tarih konusunda topu Devlet ve Hükümet Başkanlarına atmıştır. İşte bu yüzden Türkiye 17 Aralıkta müzakerelerin başlangıç tarihi konusunda Zirveden net bir karar çıkması için ısrarcı olmalıdır. Bu noktadaki belirsizlik Türkiye'nin işini daha da zorlaştıracaktır.

17 Aralık'a giden süreçte son dönemeç 25 Kasım 2004 tarihinde Hollanda'nın dönem Başkanı sıfatıyla ev sahipliği yaptığı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün de katıldığı AB troyka⁶ toplantısıdır. Bu toplantıdan Tür-

www.hurriyetim.com.tr/haber, 14.1.2003, (erişim tarihi 3.2.2003).

⁶ Troyka sistemi (üçlü sistem) Ortak Güvenlik ve Dışişleri Politikası çerçevesinde dönem başkanlığını yürüten üye devlete yardımcı olmak üzere öngörülmüş bir oluşum olup Maastricht antlaşmasıyla getirilmiştir (bkz, AB ant. Md. J 5/3). Bu sistem 1997 tarihli Amsterdam antlaşmasıyla biraz değiştirilmiştir. Yeni versiyona göre dönem başkanlığını yürüten üye devlete Ortak Güvenlik ve Dışişleri Politikası çerçevesinde, bir sonraki dönemde dönem başkanlığını yürütecek üye devlet ve Ortak Güvenlik ve Dışişleri Politikası yüksek temsilcisi yardımcı olacaktır (bkz, AB ant. Md. 18/3 ve 4). Bu çerçevede geniş bilgi için bkz, E. Tezcan, *Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku*, Beta, İstanbul, 2001, s.62.

kiye'ye oldukça soğuk mesajlar çıkmıştır. Daha açık bir ifadeyle Türkiye'nin işinin yeni dönemde hiç de kolay olmayacağı bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Bu toplantıda öncelikle Türkiye'nin 6 Ekimden bu yana çıkarması gereken birtakım yasal mevzuatları hala çıkarmamış olması ciddi eleştiri konusu yapılmıştır. Bu nokta Türkiye'nin Tavsiye sonrası girdiği rehavet ortamından çıkması gerektiği yönünde yorumlara neden olmuştur. Bunun yanı sıra bu toplantıda kişilerin serbest dolaşımına kalıcı engeller getirilebileceği ve Birlik içinde bu yönde bir baskı olduğu açık biçimde ifade edilmiştir. Birlik içinde baskı konusu yapılan bir diğer husus Türkiye'ye imtiyazlı ortaklık teklifi yapılmasıdır⁷. Bu da Tavsiyede yer almayan ancak son dönemlerde artan Türkiye muhalifi grubun baskıları sonucu gündeme gelen bir konudur.

Bu iki hususun, yani serbest dolaşım konusundaki kalıcı engeller ve imtiyazlı ortaklık konusunun 17 Aralık Zirvesinin sonuçlarına eklenebilme ihtimalinin bulunduğu yönündeki mesaj oldukça rahatsız edicidir. Bir başka deyişle, Türkiye 6 Ekim Tavsiyesindeki bir takım hususları beğenmeyip düzeltilmesi için bir takım girişimlerde bulunmaya hazırlanırken, 17 Aralık sonucu çıkacak kararın, Komisyonun Tavsiyesinin gerisinde kalabileceği de bu sayede açıkça ortaya çıkmış oldu.

Bu noktada da Türkiye'yle Avrupa Birliği arasında net bir yaklaşım farkının bulunduğunu belirtmek gerekir. Zira Türkiye ısrarla Komisyon Tavsiyesinin temel alınarak bir karar verilmesini isterken Avrupa Birliği, Komisyon tarafından 6 Ekimde açıklanan Tavsiyenin adı üstünde bir tavsiye olduğunu, asıl kararın ise Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından verileceğini vurgulamaktadır. Bunun izahı Komisyonun Tavsiyesinin Devlet ve Hükümet Başkanlarının vereceği kararın hangi doğrultuda olacağını önceden belirlemeyeceğidir.

Troyka toplantısında gündeme gelen bir diğer konu Kıbrıs Rum Kesimi'nin tanınmasıdır. Türkiye'nin fiilen bu tanımayı yapması durumunda bunun müzakerelere olumlu yansıtacağı açık biçimde belirtilmiştir.

Nihayet troyka toplantısında gündeme gelmese de son dönemlerde sıkça ifade edilen "üçüncü yol" formülü de can sıkıcı bir konudur. Bilindiği gibi Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, kendi partisinden gelen muhalefeti kırabilmek ve kamuoyunu rahatlatabilmek için böyle bir formül geliştirmiştir. Buna göre Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki üyelik müzakereleri esnasında üç ihtimal söz konusudur. Birinci senaryoya göre üyelik müzakereleri başarılı biçimde tamamlanır, katılım antlaşmasının Türkiye ve üye devletler tarafından onaylanmasının ardından Türkiye Avrupa Birliğine üye olur. İkinci senaryoya göre Türkiye ile müzakereler başlar, ancak başarıyla sonuçlandırılmazsa üyelik suya düşer. Üçüncü senaryoya göre üyelik müzakereleri başlar, ancak bazı konularda çıkacak pürüzler giderilemezse üçüncü yol formülü devreye girer. Daha açık bir ifadeyle bu durumda Tür-

⁷ Bilindiği gibi imtiyazlı ortaklığa Fransa'daki bazı politikacıların yanı sıra Avusturya ve Kıbrıs Rum Kesimi de sıcak bakmaktadır.

kiye'ye imtiyazlı ortaklık önerilir. Bu formülün Hollanda Dışişleri Bakanı Bernard Bot tarafından Türk tarafına iletildiği ve Zirve bildirisinde yer alabilme ihtimalinden bahsettiği de basına yansımıştır.

Troyka toplantısının beklendiği kadar olumlu geçmemesine rağmen durum tamamen umutsuz da değildir. Çünkü 17 Aralıkta kapı Türkiye'ye tamamen kapatılmayacaktır. Tam tersine kapı ardına kadar da açılmayacaktır. Bu noktadaki ipuçlarını Hollanda dönem başkanlığı tarafından üzerinde çalışılan ve basına yansıyan Zirve taslak metninde bulmak mümkündür. Üye devletlerden istenen görüşler ve gelen talepler doğrultusunda oluşturulan sözkonusu taslağa göre öncelikli olarak Türkiye'nin Kıbrıs Rum Kesimini fiilen tanıması öngörülmektedir.

Taslak metinde dikkati çeken ikinci husus 2014 bütçesi onaylanmadan müzakerelerin sona erdirilemeyeceği yönündeki ifadedir. Bu noktada işler eğer yolunda giderse 2014 sonrası için bir umut ışığı yanacaktır. Bunun yanısıra serbest dolaşıma kalıcı kısıtlamaların getirilebileceği taslak metinde yer almaktadır. Nihayet taslak metinde müzakerelerin askıya alınması çerçevesinde bir karar prosedürünün getirilmeye çalışıldığı da görülmektedir. Bu prosedüre göre üye devletlerden üçte birinin teklifi üzerine, nitelikli çoğunlukla alınacak bir kararla Avrupa Birliği müzakerelerin askıya alınması yönünde bir karar alabilecektir.

Müzakere tarihinin Devlet ve Hükümet Başkanlarına bırakıldığı bu taslak metinde muhtemelen bir takım değişiklikler olacaktır. Ancak yeni dönemde Türkiye'nin önünde bir "sinir ve sabır savaşı" sürecinin olacağını söylemek yanlış olmaz. Zira her defasında ve her dönemde yeni bir takım şartlar Türkiye'nin önüne konulabilecek ve Türkiye'den bunları yerine getirmesi beklenecektir.

17 Aralık sürecini Türkiye muhtemelen bir kazaya uğramadan atlatacaktır. Ancak bu, tüm şartların Türkiye'nin istediği yönde olacağı anlamına gelmemektedir. Türkiye 17 Aralık sonrası Yunan Dışişleri Bakanı'nın ifadesiyle "bol kırmızı ışıklı bir yola" sokulacaktır⁸. Bunun sonucu olarak tam üyelik net olarak Türkiye'ye garanti edilmeyecektir. Ayrıca her müzakere başlığının (dosyasının) kapanması için oybirliğiyle alınacak bir Hükümetlerarası Konferans sistemini belki öngörmeyen, ancak her dosya için ayrı bir siyasi veya ekonomik rüşvet vermeye Türkiye'yi zorlayan bir kararın 17 Aralıkta alınacağını söylemek yanlış olmaz⁹.

B- 17 Aralık Sonrası: Yukanda da değinildiği gibi, Türkiye'nin tam üyelik süreci -gerek müzakereler gerekse tam üyelik için gerekli yapısal reformlar açısından- oldukça yoğun ve zor geçecektir. Bu noktada Türkiye'nin çok dikkatli olması ve zaman kaybetmemesi gerekmektedir.

Bu süreçte toplumun tüm kesimlerine çok iş düşmektedir. Bu süreci bir tür seferberlik mantığı içinde ele almalı, işçisinden patronuna, sivil toplum

⁸ Aktaran Can Baydarol, « Troyka'nın ardından », (www.abhaber.com) (erişim tarihi 29.11.2004).

⁹ Bu yönde bkz, C. Baydarol, ibid.

kuruluşlarından devlet kuruluşlarına, çıraklık eğitim kurslarından akademik camiaya kadar toplumun tüm kesimlerinin desteği sağlanmalıdır. Herşeyi devletten bekleme ve “devlet-baba” mantığı kesinlikle bir tarafa bırakılmalıdır. Bu süreçte ayrıca enerji ve zaman kaybı asgari düzeye indirilmeli hatta buna müsamaha edilmemelidir.

Ayrıca bu süreçte Türkiye'nin önüne çeşitli tür ve yoğunlukta engeller çıkabileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Bunlardan en önemlisi 2006 ve 2007'de bir çok üye devlette seçimler yapılacak olması ve sağcı iktidarların iş başına gelmeleri olasılığının yüksek olmasıdır. Muhtemelen bu noktada Türkiye'nin önüne hiçbir somut içeriği olmayan imtiyazlı ortaklık modeli güzel bir ambalajla sunulmaya çalışılacaktır. Türkiye bunu elinin tersiyle itmelidir.

Son olarak Türkiye'nin Avrupa Birliğine giriş süreci, sonucu ancak bitiş düdüğü çaldıktan sonra belli olacak olan son derece çekişmeli bir derbi maçına benzetilebilir. Bu süreçte belirleyici aktör, kanımızca diğer aktörlerden daha ziyade Türkiye'nin kendisi olacaktır. Ayrıca Türkiye eğer bir gün Avrupa Birliğine girerse bunun daha ziyade siyasi bir kararla olacağının altını çizmek gerekir.

8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın deyimiyle Türkiye'nin önünde uzun ince bir yol bulunmaktadır. Ancak son gelişmeler bu yolun çok uzun ve son derece ince belki de çok dar olduğunu göstermektedir. Zaman, Türkiye'nin bu süreçten yüzünün akıyla çıkıp çıkamayacağını ve Birlikle başarılı bir entegrasyon gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini gösterecektir.